

tientallen duivenrassen ontstaan. Er zijn sierrassen, zoals Tuimelaars, Paapduiven, Hoogvliegers, Trommelduiven en Pauwstaarten, die worden gekweekt op uiterlijk voor de show. Deze soorten komen zelden of nooit in verwilderde staat voor, dus die kan de onwetende vogelaar niet tegenkomen. Postduiven dienen een ander doel, namelijk de wedvlucht.

Volgens het gezaghebbende boek *The Pigeon* (1941), door Wendell Mitchell Levi, exploiteert de mens al achtduizend jaar het instinct van de postduif om huiswaarts te keren. Levi, een duivenliefhebber en wetenschapper, stond in de Eerste Wereldoorlog aan het hoofd van de duivensectie van het United States Army Signal Corps, het Amerikaanse Regiment Verbindingstroepen. Ik citeer nu Ackerman die een mooie uitspraak van Levi overneemt: „Overall waar de beschaving opbloeide, floreerde de duif, en hoe hoger de beschaving, des te groter meestal het respect voor de duif.”

Als we dit lineaire verband tussen beschaving en eerbied voor de duif op Nederland en de Nederlandse ornithologen toepassen, dan staat ‘onze’ vogelbeschaving zeer laag. Maar zo hard moeten we het maar niet spelen, en Levi’s boek is geschreven met de tijdgeest van de Tweede Wereldoorlog als achtergrond. Postduiven, waarvan de oorsprong te vinden is in de Rotsduif, zijn in de loop van de tijd als boodschappers ingezet. Elk boek over duiven, en niet alleen dat van Levi, roemt de heldhaftige vluchten van de *Columba livia*. In de Romeinse tijd brachten duiven al berichten van legeroverwinningen van het front naar de thuisbasis. Hierbij moeten we beseffen dat losgelaten duiven terugvliegen naar hun hok. Dat betekent dat de manschappen die belast zijn met de zorg voor duiven, deze meenemen in een mand of korf van de eigenaar en loslaten op de plek waar dat gewenst is. In een kokertje aan de poot is de boodschap bevestigd. Het persagentschap Reuters, gesticht door Paul Julius Reuter, is begonnen als postduivendienst tussen Aken en Brussel, om snel berichten over aandelenkoersen door te geven. Dit impliceert dat duiven die hun thuishok hebben in Brussel te Aken worden gelost en omgekeerd. Duiven vliegen dus niet heen en weer tussen beide plaatsen. Tijdens de wereldoorlogen werden duiven ingezet voor de snelle overdracht van gecodeerde berichten. Ook staken ze de vijandige linies over om nieuws over troepenbewegingen door te geven. Gevleugelde spionnen waren het met namen als Spike, Steady, The Colonel’s Lady. Levi weet te vertellen dat in zijn oorlogstijd (WO-I) als commandant van het Amerikaanse Postduivenregiment er ruim vijftigduizend duiven in dienst waren.

Het reis- en oriëntatievermogen van de postduif is ongekend en wie daar liefde en aandacht voor bezit, kan zich verheugen in een grote rijkdom. Als ik dan door Amsterdam fiets en duiven zie liggen, doodgereden terwijl ze aten van het voedsel dat mensen over straat gooien, dan wordt het me droef te moede. De oriëntatie blijft een boeiend onderzoek, nog steeds niet opgelost. „Over bekend terrein naar een vertrouwde locatie terugkeren is één ding, ‘true navigation’, oftewel een ‘ware koers’ kunnen uitzetten, is nog wel iets anders. Dit behelst het vermogen om op een onbekende plek de juiste richting naar een bepaald doel te kiezen louter op basis van ter plekke aanwezige indicatoren, en dus niet indicatoren die je vergaard hebt doordat je

Duif in de paleistuin van Trier

FOTO: ROBERT HEEMSKERK

de route al eerder hebt gevolgen,” schrijft Ackerman.

De mens gebruikt hiervoor technologie, zoals gps en software, die ons vertelt waar we ons bevinden én waar we heen moeten. De conclusie van Ackerman is boeiend: „Vogels lijken te beschikken over een intern positioneringssysteem dat mogelijk net als gps de hele wereld bestrijkt.”

Oriëntatie heeft de vorm van een tweetraps-strategie: er is de kaart en er is het kompas. De kaart vertelt ons waar we zijn, het kompas vertelt ons welke richting we moeten kiezen. Dat duiven dat ogenschijnlijk moeiteloos kunnen, wekt grote verbazing en dwingt bewondering af.

Het is een onverwacht plezier in Ackermans boek een ode aan de duif te lezen. Dit betekent dat deze vogels nog altijd de vogelliefhebbers weten te boeien. Kijken we nog even naar de Stadsduif om enkele interessante details te noteren. In de tijd dat de duivinnen de eieren moeten gaan leggen, meestal twee, lopen de mannetjesduiven onophoudelijk achter de vrouwtjes aan. Als om

het vrouwtje te dwingen het nest te gaan bezoeken. Dit gedrag ken ik niet van andere vogels. Waarom zou het vrouwtje niet alvast op het nest gaan zitten en waarom zijn de mannetjes in dit opjagen zo vasthoudend? Kennelijk hoort dit bij het nestritueel. Het nest van een duif bestaat trouwens uit niets ander dan wat bij elkaar gesleepte takken, dat is alles. Dat heeft de duif met meer rotsbewoners gemeen, bijvoorbeeld de Slechtvalk. Nu komen we op een laatste aspect, de biotoop. Stadsduiven nemen genoegen met de allereenvoudigste plaatsen in een bebouwde omgeving. Een ultrasmaal-

le richel, een hoekje in de daklijst, een goot of vensterbank met een kleine opstaande rand: het is allemaal meer dan voldoende. Gebouwen en huizen zoals in de binnensteden bieden volop nestgelegenheid. Het Paleis op de Dam bijvoorbeeld met zijn nissen en richels is voor een Stadsduif als een gedroomde nest- en overnachtingsplek. Niet voor niets trekken deze vogels de stad in. Ik citeer graag nog eens Ackerman, omdat zij in haar 'defense of the pigeon', haar verdediging van de duif, getuigt van verfijnd opmerkingsvermogen: „De mondaine duiven die ik zie wandelen heel wat af, met hun gedrongen lijven voortschommelend als eenden en soms met hoge borst en vinnige paradepasjes rondstappend als soldaatjes. Ze lijken niet graag in bomen te zitten en beparelen in plaats daarvan onze telefoondraden met hun mollige lijven, of kruipen weg in architectonische hoeken en gaten, de kapitelen, steunmuren, liggers, consoles en klauwstukken van stadsbruggen en -gebouwen, hun staarten verticaal tegen de muur geplet. Die voorliefde voor krappe randjes heeft me altijd merkwaardig toegeschenen, en oncomfortabel bovendien.”

Nu, oncomfortabel is het zeker niet, gezien het gemak waarmee duiven in de stadse omgeving verblijven en het aantal jongen dat ze groot brengen, soms wel vier legsels van twee eieren per broedseizoen. In zachte winters leggen de vrouwtjes al eind februari of begin maart het eerste ei, en ze kunnen doorgaan tot in september.

Stadsduiven bestuderen is dankbaar werk. Neem de tijd naar een brug te kijken die opengaat, en bijna altijd bevinden zich duiven in het stalen rasterwerk onder het wegdek. De Scharrebruggenluis aan het Kadijksplein herbergt tal van duiven. Gaat de brug open, dan tonen ze zich en sluit de brug weer, dan verdwijnen ze onder het wegdek. Het verkeer raast eroverheen en daar, tussen al die stalen T-constructies, leven de duiven comfortabel. Kijk eens hoe duiven foerageren. In de tijd dat de iepen langs de grachten hun kleine zaden laten vallen, voeden ze zich ermee. Ze leven in het najaar van de bessendragende struiken in de stad. En voorts van alles wat de mens weggooit. Hun eetgewoonte is opmerkelijk, bijvoorbeeld van een stuk brood: ze pikken het op en proberen al schuddend met de kop er een brokje vanaf te plukken. In tegenstelling tot een Kraai zal een duif nooit zijn pootje op het stuk brood zetten om het tegen te houden. Dat hebben ze kennelijk niet geleerd, in de hele evolutie van zaadetende Rotsduif naar broodetende Stadsduif niet. Het is ook sociaal gedrag: alle andere duiven genieten mee van de maaltijd die de ander zo om zich heen gooit. Vanaf het stadsterras is het bestuderen van het gedrag van duiven en het kijken naar de 'slagen' in hun kleuren, van grijsblauw tot diepzwart, een boeiende ornithologische tijdsbesteding.

Ackerman, Jennifer, De genialiteit van vogels. Vertaald door Hanneke Bos. Uitg. Prometheus, Amsterdam 2017.

Levi, Wendell Mitchell, The Pigeon, Columbia, South-Carolina (USA), 1941

Broedvogels van de Wilmkebreekpolder *Tom Jongeling*

De Wilmkebreekpolder in Amsterdam-Noord is het laatst overgebleven gebied binnen de ring A10 waar nog het agrarische bedrijf wordt uitgeoefend. Dankzij de extensieve beweiding, het agrarische natuurbeheer, en de vochtige kleibodem is de polder erg aantrekkelijk als broedgebied voor weidevogels. De polder ligt een beetje verstopt achter de huizen in de wijk Kadoelen, maar vanaf de hoge Landsmeerderdijk heb je een vrij uitzicht over het gehele gebied. Genoeg reden om er een kijkje te gaan nemen!

Historie van de Wilmkebreekpolder

Veel Amsterdammers zijn nauwelijks bekend met de historie van Amsterdam boven het IJ. Dit is niet zo verwonderlijk want Noord gold jarenlang als het slechtst bereikbare deel van de stad, een stadsdeel bovendien waar je als stedeling weinig tot niets te zoeken had. Maar daar komt nu verandering in: de noordelijke IJ-oever wordt ontwikkeld en krijgt een stedelijke allure, de noord-zuid metrolijn is bijna klaar, en er worden plannen gemaakt om nieuwe brug- en tunnelverbindingen tussen Noord en de 'stad' te maken. Toch zal het landelijke karakter van Noord niet geheel verdwijnen.

FOTO: ROEY BOS

Aankomst Grutto in de lente van 2017

De oude dorpen zijn nog duidelijk herkenbaar tussen de nieuwe woonwijken en er is relatief veel groen.

Die dorpen, zoals Schellingwoude, Nieuwendam en Buiksloot lagen vroeger dicht tegen het water aan. Op een kaart uit 1740 (Figuur 1) is dit goed te zien. Het brede water met de naam 'Y-Stroom' was in eerdere eeuwen ontstaan als gevolg van een steeds verder het land indringend Almere (de latere Zuiderzee). Die inval van het water liep grotendeels via de oorspronkelijke veenriviertjes. Het brede water van de Y-Stroom (het latere IJ) vormde vele jaren lang een aanzienlijke fysieke barrière tussen de Waterlandse dorpen en de opkomende stad Amsterdam. In Waterland zelf was het overigens een natte boel: als gevolg van erosie en afkalving van de slappe veenbodem, samengaan ook met menselijke ontginningsactiviteiten, waren in de loop der tijd grote plassen ontstaan in het moerasgebied benoorden het IJ (op de kaart zien we o.a. Buyckslootermeer, Broeckermeer en Belmermeer).

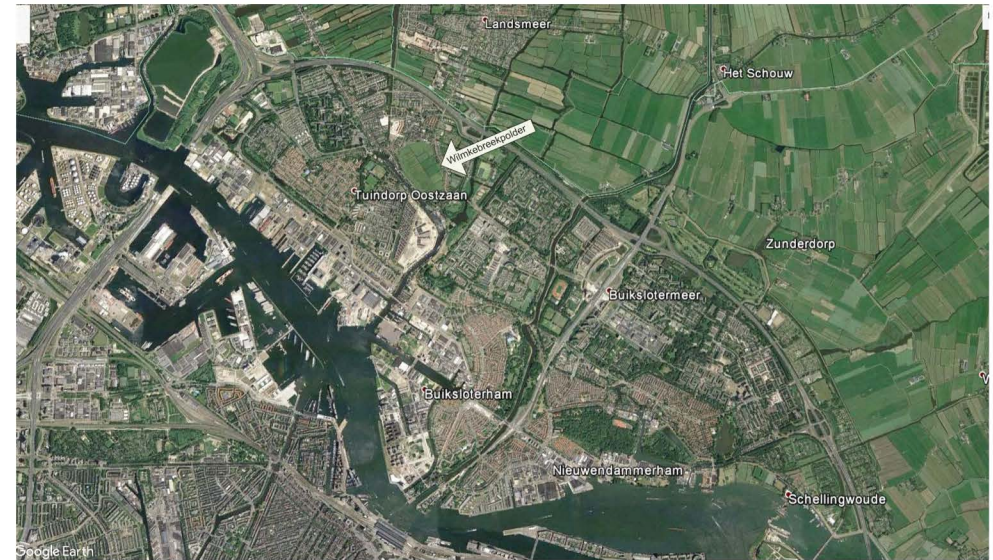
De bewoners van het gebied probeerden zich met kades en dijken tegen hoge stormvloed van de open Zuiderzee te beschermen. De dijk langs de Y-Stroom (de Waterlandse Zeedijk) was destijds niet erg hoog en sterk: meerdere malen brak de zee door en ontstonden er achter de dijk laagtes, waar de slappe veenbodem uitspoelde. De Wilmkebrek (bij de rode pijl op de kaart van Figuur 1) is het gevolg van één van die doorbraken.

Figuur 1

Oude kaart van Amsterdam (1740) afgeleid van een kaart van Covens en Mortier, in het bezit van het Rijksmuseum. De rode pijl wijst naar de Wilmkebrek.

Figuur 2

Ligging van de Wilmkebrekspolder in de wijk Kadoelen in Amsterdam-Noord naast Zijkanaal I

De meeste natte gebieden zijn in de loop der eeuwen ontwaterd en drooggemalen. De Wilmkebrek werd in 1633 drooggemaakt en vervolgens ingericht als agrarisch gebied. Het slotenpatroon en de perceelindeling is sinds de drooglegging nauwelijks meer gewijzigd. Veeveelt was vele eeuwen het middel van bestaan voor de boeren die grond in de polder bezaten.

De ondiepe delen van de vroegere, brede Y-Stroom werden eveneens ingepolderd. Als gevolg daarvan ligt de Wilmkebrekspolder nu ver verwijderd van het open water van het IJ (zie Figuur 2). Bij de inpoldering van het deel ten zuiden van de Wilmkebrek werd een strook water uitgespaard en omgevormd tot Zijkanaal I. De Waterlandse Zeedijk is in beheer bij Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK); tot vorig jaar werd de dijk als primaire kering gezien, maar sinds kort is de status verlaagd tot regionale kering. De weg over de dijk ter hoogte van de Wilmkebrekspolder heeft de naam Landsmeerderdijk. De provincie Noord-Holland heeft in 2001 de Waterlandse Zeedijk met alle 'braken en breken' (dus ook de Wilmkebrek) de status van provinciaal monument gegeven.

Door zijn diepe ligging is de Wilmkebrekspolder gevoelig voor overstroming. In het verleden is de polder diverse malen onder water verdwenen. Bij oudere mensen is de polder bekend onder de naam 'het Meertje', een verwijzing naar de periodes dat er water in de polder stond. De laatste overstroming vond plaats in 1916 als gevolg

De Wilmkebreepolder

van dijkdoorbraken langs de Zuiderzee. Het zeewater stroomde toen helemaal door Waterland naar de polder.

Op zich is het een klein wonder dat de polder Wilmkebreek, die nu in handen is van projectontwikkelaar Amvest, niet is volgebouwd met huizen. Dit is voor een groot deel te danken aan het taaie verzet van buurtbewoners tegen de diverse bouw- en ontwikkelingsplannen. De bouwdrift lijkt nu weer even onderdrukt: volgens het huidige bestemmingsplan Kadoelen-Oostzanerwerf III heeft de polder de bestemming 'agrarisch met waarden' (bedoeld worden cultuurhistorische en landschappelijke waarden en natuurwaarden). De buurtbewoners hebben de Vereniging tot Behoud van de Wilmkebreepolder opgericht met als doel te waken voor ongewenste ruimtelijke ingrepen. De vereniging heeft zich daarnaast als taak gesteld om de flora en fauna in de polder te beschermen en de natuurontwikkelingen te volgen en te stimuleren.

De huidige Wilmkebreepolder met agrarisch natuurbeheer

De komvormige Wilmkebreepolder (Figuur 3) is 20,3ha groot, heeft een open front aan de zijde van de hoge Landsmeerderdijk (met dijkkrui op ca. NAP+3m), en wordt aan de andere zijden omsloten door de lintbebouwing van Kadoelenweg en Stoombootweg. De grootste lengte bedraagt 630m, de grootste breedte 350m. De bodem van de polder ligt ruwweg tussen NAP-3,5m en NAP-3,8m. Door het grote hoogteverschil van ruim 6,5m heb je vanaf de Landsmeerderdijk een prachtig zicht op de polder en kunnen broedende weidevogels goed worden geobserveerd. Dit maakt het tellen aan het begin van het seizoen, wanneer het gras nog niet hoog is opgeschoten, relatief eenvoudig.

De bodem van de polder bestaat voornamelijk uit weinig doorlatende klei (de toplaag van veen is bij dijkdoorbraken weggespoeld). Om regenwater af te voeren en de polder begaanbaar te houden zijn alle percelen voorzien van drainagegreppels. De afvoerbuizen van deze greppels raken gedurende het groeiseizoen echter regelmatig verstopt. Veel greppels staan daarom vanaf het najaar tot aan het moment in het voorjaar dat de buizen worden doorgestoken, vol met water (Figuur 4). Dit is gunstig voor de weidevogels. De groei van de vegetatie in de natte greppels blijft achter waardoor er variatie ontstaat in hoogte en soort van begroeiing. Vooral voor jonge Kievit is dit fijn omdat de kuikens bij voorkeur in lage begroeiing naar insecten zoeken. De natte percelen worden in de winter bezocht door grote groepen foeragerende vogels. Veel geziene vogels zijn o.a. Kokmeeuw, Zwarte Kraai, Kauw, Houtduif, Spreeuw en Grauwe Gans. Vaste wintergasten zijn ook Krakeend (in groot aantal), Smient en Wintertaling. Afgelopen winter werd de polder buiten de vorstperiode regelmatig bezocht door een groep Kieviten van 50 à 80 individuen.

De polder heeft een zelfstandige bemaling; het polderpeil wordt door HHNK bewaakt op een hoogste waarde van NAP-4,02m, daarboven wordt het overtollige water met behulp van het gemaal aan de Kadoelenweg uitgeslagen naar de Waterlandse Boezem (met beheerpeil van NAP-1,57m). Op een aantal plaatsen in de polder groeien zouttolerante en zoutminnende planten (Goudknopje, Zeebies, Moeraszoutgras). Waarschijnlijk doet zich hier enige zoutwaterkwel vanuit de diepe ondergrond voor.

Figuur 4

Natte greppels van najaar tot vroege voorjaar: goed voor de weidevogels

De Wilmkebreepolder wordt al vele jaren van eigenaar Amvest gepacht door boer Harrie Kok uit Landsmeer. Harrie doet aan agrarisch natuurbeheer en heeft daartoe een contract met de agrarische vereniging Water, Land & Dijken, die het natuurbeleid namens de provincie Noord-Holland uitvoert. De Commissie Natuur van de Wilmkebreekvereniging geeft ondersteuning bij het agrarisch natuurbeheer, doet aan nest- en gebiedsbescherming, voert tellingen uit van weidevogels, en verricht flora- en fauna-inventarisaties. De eerste inventarisatie vond plaats in 2011; sindsdien zijn jaarlijks vervolginventarisaties uitgevoerd. Rapporten van de inventarisaties zijn te vinden op de website van de vereniging: www.wilmkebreek.nl.

Het agrarisch-natuurbeheercontract heeft in het bijzonder betrekking op de in rood aangegeven percelen van Figuur 5. Dit zijn de percelen die samen het hooiland vormen. Het hooiland mag vanaf 1 april tot 15 juni niet worden beweide of bewerkt (in 2016 werd deze periode verlengd tot eind juni omdat er nog niet-vliegvlugge weidevogelkuikens rondliepen). Sinds de invoering van het agrarisch natuurbeheer in 2011 is het hooiland slechts matig bemest. Geleidelijk is een gevarieerde gras-kruidentvegetatie ontstaan. Om de kruidenrijkheid te bevorderen mag volgens het nu geldende contract alleen ruige stalmest buiten het broedseizoen op het hooiland worden uitgereden. De overige percelen worden extensief beweide en er wordt slechts weinig (kunst)mest gebruikt.

Figuur 5

Agrarisch natuurbeheer in de Wilmkebreepolder: de hooilandpercelen zijn in rood aangegeven

De kruidenrijke hooilandpercelen zijn het verst verwijderd van de woonhuizen en zijn ook daarom waarschijnlijk erg in trek als broedplaats bij de weidevogels. De vochtige greppels verhogen die aantrekkelijkheid. Grote delen van de hooilandpercelen zien in juni geel van Grote Ratelaar en Boterbloem, andere delen zien rood van Veldzuring en bloeiende grassen. De zomerse rijkdom aan bloeiende planten is vanaf de Landsmeerderdijk goed te zien (Figuur 6). De hooilandpercelen worden na juni gemaaid. In het voorjaar worden schapen met lammeren in de polder geplaatst; deze gaan pas weg wanneer de bodem in de late herfst te nat wordt. Vleeskoeien met hun kalveren en jongvee zijn ook een groot deel van het jaar in de polder te zien.

Schrikdraadafrastering rond de hooilandpercelen

Nadat in 2013 en 2014 een vos had huisgehouden onder de broedende weidevogels (met als gevolg dat vrijwel geen enkel kuiken vliegvlug werd) heeft de Wilmkebreekvereniging in 2015 met financiële steun van Water, Land & Dijken een tweedraads schrikdraadafrastering aangebracht rond de hooilandpercelen. Deze afrastering bleek bijzonder effectief te zijn, en hield ook de vele huiskatten weg van de kuikens. Sinds dat jaar wordt de elektrische afrastering vóór het broedseizoen steeds opnieuw opgebouwd.

De afrastering heeft een totale omtrekslengte van 1500m en bestaat uit twee afzonderlijke lussen (Figuur 7); de puls-generator (met netvoeding) hangt in de schuur van

Figuur 6

De kruidenrijke hooilandpercelen van de Wilmkebreepolder

Figuur 7

Locatie van de schrikdraadafrastering rond de hooilandpercelen

Figuur 8

Schrikdraadafrastering langs de slootkant

een woning aan de Landsmeerderdijk. De schrikdraadafrastering staat in de ondiepe sloten, op ca. 30cm vanuit de oever (Figuur 8). De twee schrikdraden lopen door langs de verschillende toegangshekken: één draad onderlangs, de andere draad bovenlangs, beide draden voorzien van handgrepen voor een betere toegankelijkheid voor de boer. De pulsspanning van de afrastering ligt in optimale omstandigheden (droog weer, geen spanningsverlies door contact met begroeiing) tussen 6kV en 8kV. De ervaring is dat de spanning gedurende het seizoen terugloopt doordat lang gras over de draden gaat hangen. Watervogels blijken geen hinder te ondervinden van de schrikdraden.

Broedvogelinventarisaties in de Wilmkebreekpolder

De Wilmkebreekvereniging heeft de afgelopen jaren gedurende het weidevogelbroedseizoen met een interval van een à twee weken tellingen verricht van broedvogels in de polder. Buiten deze periode zijn op niet-systematische wijze waarnemingen gedaan. De waargenomen vogels zijn ingevoerd in het landelijke systeem www.waarneming.nl.

De broedvogeltellingen zijn verricht vanaf de randen van de polder. De meeste waarnemingen zijn 's middags gedaan vanaf de hoge Landsmeerderdijk met de zuidwestelijk zon in de rug (Figuur 5). De drainagegreppels in de percelen zijn vanaf de dijk goed zichtbaar, waardoor aan de hand daarvan de broedlocaties van Grutto en Kievit vrij precies op de plattegrond konden worden ingetekend. Een broedlocatie werd als 'zeker' aangemerkt wanneer de nestplaats op minimaal twee achtereenvolgende tel-dagen was bezet. De nestplaatsen van vogels zoals Tureluur, Krakeend en Waterhoen hebben we nooit vanaf de dijk kunnen waarnemen.

Het broedseizoen begint in de polder gewoonlijk rond half maart; de laatste jongen van de weidevogels vertrekken omstreeks eind juni / half juli. De hooilandpercelen worden, naarmate het gras hoger wordt en de percelen moeilijker begaanbaar worden, vaak al eerder verlaten door de kuikens. Dit geldt vooral voor Kievit en in mindere mate voor Tureluur en Grutto. De naastliggende begraasde percelen met lage begroeiing vormen dan een goede uitwijkplaats.

In de Wilmkebreekpolder zijn veel predatoren actief waaronder Kauw, Zwarte Kraai, Ekster, Kleine Mantelmeeuw, Blauwe Reiger, Buizerd en Havik. De afgelopen jaren waren Zwarte Kraai en Kleine Mantelmeeuw waarschijnlijk de belangrijkste rovers. In het vroege voorjaar van 2016 is voor het laatst een vos bij de polder gezien. Er zijn geen latere meldingen bekend. We denken daarom dat zowel in 2016 als in 2017 geen vos meer op rooftocht is geweest in de polder in de broedperiode. De schrikdraadafrastering rond de hooilandpercelen was niettemin nuttig, al was het maar om de vele huiskatten af te schrikken.

Koude periodes in het voorjaar met harde wind en (hagel)buien hebben de afgelopen twee jaren waarschijnlijk hun tol geëist onder de pas uitgekomen kuikens. Het was niettemin steeds verrassend om te zien dat na zo'n periode toch nog veel kuikens gezond rondliepen. Nadat een broedsel verloren was gegaan hebben vooral Kieviten nog een tweede broedpoging gewaagd.